

Clustering the Capacity and Development Potential of Malekshahi Villages Based on Socio-Economic Indicators

Hossein Heidari^{1*}, Ahmad Shakiba², Karaim Vosoughi Niri³ and Ahmad hajalizadeh⁴

Article history:

Submitted: 20 February 2022

Revised: 20 August 2022

Accepted: 21 August 2022

Available Online: 13 December 2022

How to cite this article:

Heidari, H., Shakiba, A., Vosoughi Niri, K., and hajalizadeh, A.

2023. Clustering the Capacity and Development Potential of Malekshahi Villages Based on Socio-Economic Indicators. Rural Development Strategies, 10(1): 125-143.

DOI: 10.22048/rdsj.2022.330618.2005

Abstract

The focus on rural development and the empowerment of rural communities is a crucial issue for underdeveloped societies. In the past, it was believed that these communities could overcome poverty and backwardness through interventions and comprehensive plans that provide sustainable livelihoods. However, it is now clear that the internal power and capacity of rural communities play a vital role in achieving development and creating sustainable livelihoods. This article aims to classify the ability and development potential of villages in Malekshahi city based on socio-economic indicators. The research method employed in this study is a survey, targeting households in the Malekshahi villages. The sample size consists of 580 samples, determined using Cochran's formula. The sampling method employed is matched sampling, with samples selected randomly. Data collection took place in 2020. The findings of the study indicate that the villages in Malekshahi exhibit stronger social indicators, such as cohesion, participation, trust, skills, and education, compared to economic indicators, such as employment, access to credit, income, and institutional structures. Therefore, it is recommended to implement an empowerment program that focuses on providing sustainable livelihoods. This program should leverage the local social and human capital while addressing barriers to accessing financial credit and facilitating the circulation of small funds within rural communities. By doing so, rural communities can enhance their economic indicators and create a more sustainable and prosperous environment.

Keywords: sustainable livelihood, the capacity of local communities, socio-economic indicators, clustering, Malekshahi.

1- Assistant Prof., Department of Sociology, Institute for Humanities and social Studies, ACECR, Tehran, Iran.

2- Ph.D. Candidate of Entrepreneurship, Department of Economic, Institute for Humanities and social Studies, ACECR, Tehran, Iran.

3- Lecture, Master of Urban Management, Natural Disasters Research Institute (NDRI), Tehran, Iran.

4- Assistant Prof., Urban and Rural Service Center, Institute for Humanities and social Studies, ACECR, Tehran, Iran.

Corresponding Email: heidari@acecr.ac.ir

مقاله پژوهشی

خوشه‌بندی ظرفیت و پتانسیل توسعه روستاهای شهرستان ملکشاهی بر اساس شاخص‌های اجتماعی اقتصادی

حسین حیدری^{۱*}، احمد شکیبای^۲، کریم وثوقی‌نیری^۳ و احمد حاج‌علیزاده^۴

تاریخ دریافت: ۱ اسفند ۱۴۰۰

تاریخ بازنگری: ۲۹ مرداد ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش: ۳۰ مرداد ۱۴۰۱

چکیده

دغدغه توسعه روستایی و توانمندی اجتماعات روستایی یکی از مسائل مهم جوامع توسعه نیافته در جهان امروز است. پیش از این تصور بر این بود که می‌توان این اجتماعات را با برخی مداخلات و با تهیه طرح‌های جامع و به صورت دستوری از فقر و عقب‌ماندگی نجات داد و معیشت پایداری برای ساکنان روستایی فراهم کرد؛ ولی امروز مشخص شده است که توان و ظرفیت درونی اجتماعات روستایی بیش از هر چیز دیگر در امکان تحقق توسعه و ایجاد معیشت پایدار دخیل است. این مقاله می‌کوشد ظرفیت و پتانسیل توسعه روستاهای شهرستان ملکشاهی را بر اساس شاخص‌های اجتماعی اقتصادی طبقه‌بندی نماید. روش تحقیق پیمایش و جامعه آماری خانوارهای روستاهای شهرستان ملکشاهی است. حجم نمونه ۵۸۰ نمونه است که با فرمول کوکران تعیین شده است. روش نمونه‌گیری، روش نمونه‌گیری مطابق و انتخاب نمونه‌ها به صورت تصادفی است و داده‌ها در سال ۱۳۹۹ جمع‌آوری شده است. یافته‌ها نشان داد که روستاهای شهرستان ملکشاهی در شاخص‌های اجتماعی مانند انسجام، مشارکت، اعتماد و مهارت و آموزش وضعیت به مراتب بهتری در مقایسه با شاخص‌های اقتصادی مانند اشتغال، دسترسی به اعتبارات، درآمد و ساختارهای نهادی دارند. لذا پیشنهاد می‌شود که برای اجرای برنامه توان‌افزایی و تأمین معیشت پایدار، در کنار بهره‌مندی از سرمایه اجتماعی و انسانی محلی باید نسبت به رفع موانع دسترسی به اعتبارات مالی و به چرخه انداختن سرمایه‌های کوچک و مازاد جوامع روستایی بهره برد.

کلمات کلیدی: معیشت پایدار، ظرفیت جوامع محلی، شاخص‌های اجتماعی اقتصادی، خوشه‌بندی، شهرستان ملکشاهی.

۱- استادیار، جامعه‌شناسی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی، تهران، ایران.

۲- دانشجوی دکتری کارآفرینی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی، تهران، ایران.

۳- مربی، مدیریت شهری، پژوهشکده سوانح طبیعی، تهران، ایران.

۴- استادیار، برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، مرکز خدمات شهری و روستایی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی، تهران، ایران.

*- نویسنده مسئول: heidari@acecr.ac.ir

مقدمه

فقر و محرومیت یکی از معضلات اساسی جوامع روستایی ایران و بسیاری از مناطق روستایی جوامع توسعه‌نیافته جهان است. در سده گذشته متخصصان تلاش کردند تا شرایط جوامع روستایی را از طریق رویکردهایی مانند بهبود حاصلخیزی خاک، اصلاحات ارضی و فناوری‌های پیشرفته بهبود بخشند، اما به موفقیت چندانی دست نیافتند (جمعه‌پور، ۱۳۸۴). در این دوره که «پارادایم اشیا» بر مباحث توسعه حاکم بود بر ایجاد زیرساخت‌های بزرگ تأکید می‌نمود و اقتصاددانان و مهندسی با نگاهی از بالا به پائین قواعد، رویه‌ها و شیوه‌ها را تعیین می‌نمودند. اما از دهه ۱۹۷۰ با ورود برخی مصلحان اجتماعی و گسترش روش‌های مشارکتی و دخالت سازمان‌های غیردولتی، رویکرد پارادایم اشیا به «پارادایم مردم» تغییر کرد و مردم و به خصوص فرودستان محور توسعه قرار گرفتند (ازکیا، ۱۳۷۶). رویکردی که یکی از راه‌های اصلی فقرزدایی را توجه به توان-افزایی و توانمندسازی جوامع محلی و تأمین معیشت پایدار می‌داند. در رویکرد معیشت پایدار روستایی اتکا بر دارایی‌ها و سرمایه‌های اصلی (انسانی، اجتماعی، مالی، طبیعی و فیزیکی) موجود در روستا به عنوان منابع اولیه و اساسی توسعه و تأمین معاش روستایی مورد نظر است (سجاسی قیداری و همکاران، ۱۳۹۵). عدم موفقیت در کاهش فقر روستایی با تمرکز بر شیوه‌های سنتی، باعث مطرح شدن رویکرد معیشت پایدار شد (شن، ۲۰۰۸). هدف کلی رویکرد معیشت پایدار از بین بردن فقر، رسیدن به توسعه روستایی پایدار و افزایش توانایی‌های جامعه، خانواده و فرد برای بهبود سیستم‌های معیشتی آنها و افزایش توانایی مردم برای برطرف کردن نیازهای اولیه و

همچنین حل مشکلات و ارتقا کیفیت زندگی است. مفهوم معیشت پایدار روشی برای تفکر در باب توسعه روستایی پایدار و همچنین روشی یکپارچه برای کاهش فقر در برابر روش‌های مرسوم است که با معیارهای درآمد، کاهش فقر را دنبال می‌کند (شن، ۲۰۰۹). بین صاحب‌نظران در تعریف معیشت پایدار اجماع نظر وجود ندارد و هر کس به فراخور هدف خود درک ویژه‌ای از این مفهوم دارد (کرانتز، ۲۰۰۱). ولی چمبرز و کانوی^۳ (۱۹۹۲) سه مفهوم پایداری، توانایی و برابری را به عنوان اصول اصلی معیشت پایدار عنوان می‌کنند. از نظر ایشان معیشت از قابلیت‌ها، دارایی‌ها (ذخایر، منابع، حق دسترسی به منابع) و فعالیت‌های (شغل‌ها) لازم برای گذران معاش تشکیل شده است. معیشت هنگامی پایدار است که بتواند با فشار و شوک‌ها سازگار شود و بهبود یابد، قابلیت‌ها و دارایی‌های خود را تقویت یا حفظ کند و فرصت‌های معیشت پایدار را برای نسل بعد نیز فراهم آورد. دیگر اینکه منافع خالصی را برای معیشت دیگران در سطوح محلی یا ملی و در کوتاه مدت یا بلند مدت ایجاد کند. هدف کلی از کاهش فقر، رسیدن به توسعه روستایی و افزایش توانایی‌های جامعه، خانواده و فرد در جهت بهبود سیستم‌های معیشتی آنها و افزایش توانایی مردم برای برطرف کردن نیازهای اولیه و همچنین حل مشکلات و افزایش کیفیت زندگی‌شان است.

فقر روستاهایی پیامدهای مختلفی دارد که از آن جمله می‌توان به مهاجرت، از بین رفتن ظرفیت‌های بومی برای تأمین معیشت، برهم خوردن تعادل محیطی و غیره اشاره کرد. عموماً کاهش جمعیت و خالی شدن سکنه روستاها به وضعیت اقتصادی و تفاوت در استانداردهای زندگی بین مناطق روستایی و شهری

۲- Krantz

۳- Chambers & Conway

۱- Shen

توسعه کارآفرینی و توجه به کارآفرینان روستایی می‌تواند منجر به توسعه فرصت‌های شغلی، شکوفایی اقتصادی و توسعه روستایی گردد. غفاری و صالحی (۱۳۹۲) در مطالعه شاخص‌های اجتماعی اقتصادی و تعیین میزان توسعه یافتگی نقاط روستایی چهارمحال و بختیاری به این نتیجه رسیدند که این روستاها علی‌رغم داشتن شرایط محیطی تقریباً همگن، با توجه به جایگاه و عملکرد متفاوت مکانی - فضایی از لحاظ میزان برخورداری و سطح توسعه یافتگی نیز تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای دارند و از سویی سطح برخورداری دهستان‌ها در هر یک از ابعاد اجتماعی - اقتصادی با یکدیگر برابر نیست. سجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۵) در مطالعه منابع معیشتی و سرمایه‌های پنج‌گانه به این نتیجه رسیدند که سهم دارایی اجتماعی در مقایسه با سایر دارایی‌ها در روستاهای تایباد بیشتر است که نشان از یکپارچگی، همبستگی و انسجام اجتماعی در بین روستاهای مورد مطالعه است. دارایی انسانی در رتبه آخر قرار می‌گیرد که نشان از مهاجرت نیروی‌های فعال و جوان روستایی است. دارایی فیزیکی، دارایی طبیعی، دارایی مالی، دارایی نهادی و دارایی انسانی به ترتیب در رتبه‌های بعدی قرار دارند. مطالعه زارعی و همکاران (۱۳۹۵) در خصوص سطح توسعه در شهرستان دشتی نشان داد که توسعه متوازن مناطق روستایی در این شهرستان مستلزم بازنگری در تخصیص منابع و امکانات، توزیع برابر فرصت‌ها و ارتقای کیفی خدمات در مناطق دور افتاده با هدف آمایش سرزمین است. زارعی (۱۳۹۵) برای دستیابی به توسعه اجتماعی مطلوب و تحقق رفاه نسبی در مناطق کمتر توسعه‌یافته، محروم و بسیار محروم استان هرمزگان را مستلزم بازنگری در وضعیت کنونی، برنامه‌ریزی برای افزایش کمی و کیفی منابع موجود، به‌کارگیری ظرفیت‌های جدید، سیاست‌گذاری‌های نوین اجتماعی و اتخاذ راهبرد عدالت اجتماعی در تخصیص هدفمند خدمات می‌داند. علوی‌زاده (۱۳۹۶) در مطالعه عوامل مؤثر بر توسعه کارآفرینی و نقش آن در توسعه پایدار روستاهای استان ایلام به این نتیجه رسید که عامل اقتصادی، اثرگذارترین عامل بر کارآفرینی در محدوده

نسبت و تقلیل داده می‌شود (یانگ، ۲۰۱۳). در حالی که استانداردهای زندگی هم دارای مؤلفه‌های اقتصادی است و هم دارای مؤلفه‌های اجتماعی و هر چه تفاوت‌های اقتصادی و اجتماعی بین شهر و روستا بیشتر باشد، احتمال مهاجرت بیشتر از روستاها بیشتر می‌شود. کاهش جمعیت، به ویژه مهاجرت بزرگسالان جوان، علت اصلی کوچک شدن جوامع روستایی و اقتصادهای محلی است (چمپیون و شپرد، ۲۰۰۶؛ لاک و همکاران، ۲۰۱۱). در مقابل یکی از پیامدهای اصلی کاهش جمعیت روستایی، پایین آمدن سطح خدمات و تعطیلی مشاغل روستایی و به دنبال کاهش سرمایه اجتماعی است. با این شرایط، ماریچ انحطاط روستایی اجتناب‌ناپذیر است. همراه با خروج بزرگسالان جوان، نسبت جمعیت پیر باقی مانده در روستا افزایش می‌یابد و این مسئله باعث برهم خوردن تعادل و استقلال مبتنی بر اجتماع محلی آسیب می‌بیند. همانطور که روستائیان جوان و با استعداد به شهرها نقل مکان می‌کنند، ظرفیت اجتماع روستایی برای حفظ کارکردهای اساسی روستایی کاهش می‌یابد، توسعه‌ای که اغلب به عنوان به حاشیه رانده شدن جامعه از آن یاد می‌شود (لی و همکاران، ۲۰۱۹).

نتایج تحقیقات متعدد گویای نقش ظرفیت و پتانسیل جوامع محلی در توفیق تامین معیشت پایدار روستایی است. نتایج تحقیق رکن‌الدین افتخاری و آقایی‌هی (۱۳۸۶) نشان داد که از پنج عامل وضعیت طبیعی، فاصله تا مرکز بخش، جمعیت، اشتغال و باسواد، عامل وضعیت طبیعی و جمعیت روستاها بیشترین همبستگی را با پایداری توسعه روستایی در منطقه هیر ادربیل دارد. هاشمی و همکارانش (۱۳۹۰) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که در نواحی روستایی ایلام فرصت‌های مناسبی به صورت کشف نشده یا بلااستفاده وجود دارد که در صورت

۱- Young

۲- Champion and Shepherd

۳- Luck

۴- Li

مورد مطالعه است. در بعد اقتصادی، شاخص تسهیلات بانکی بالاترین رتبه را به خود اختصاص داد؛ همچنین نتایج نشان داد که کارآفرینی روستایی، یکی از زمینه‌های مناسب برای ایجاد اشتغال در بخش‌های کشاورزی و غیرکشاورزی است. رومیانی و همکارانش (۱۳۹۶) چهارده عامل را به عنوان عوامل مؤثر در نیازمندی‌های روستایی برای تحقق معیشت پایدار در شهرستان چرام شناسایی کردند. نیازهای زیرساختی و زیربنایی (تأسیسات و تجهیزات) و نیازهای بهداشتی و درمانی به عنوان مهم‌ترین عوامل مورد نیاز و امکانات ورزشی، تجاری و نیازهای آموزش زیست محیطی از نظر اهمیت در رتبه‌های بعدی قرار دارند. حیدری‌ساریان و عبدپور (۱۳۹۸) چهار مولفه کارآفرینی و تقویت زیرساخت اقتصادی، حمایت از طرف عرضه و اقدام مداخله‌ای دولت، تقویت سرمایه اجتماعی و توانمندسازی اجتماعی و مدیریت زیست محیطی و تقویت زیرساخت فیزیکی از مهم‌ترین عوامل بهبود معیشت پایدار از دیدگاه روستاییان تشخیص داده شدند. عیسی‌زهی و شریف‌زاده (۱۴۰۰) سرمایه‌های فیزیکی، مالی، اجتماعی، انسانی و محیطی را به ترتیب مهم‌ترین سرمایه‌های شهرستان سراوان عنوان کرده‌اند. آریون و همکاران (۱۴۰۱) نیز بین توسعه زراعت گلخانه‌ای با سرمایه طبیعی و افزایش درآمد، تنوع محصولات تولیدی و همچنین مؤلفه‌های اجتماعی و ارتقای مؤلفه‌های کالبدی خانوارهای روستایی رابطه معنادار مشاهده کردند.

پورتس^۱ (۲۰۰۱) در مطالعه خود به این نتیجه رسید که انسجام اجتماعی، اعتماد اجتماعی و نهادی و نبود تعارضات، نمایانگر توسعه اجتماعی در نواحی روستایی است. کاسا و اشتو^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که سازمان‌های دولتی و سهام‌داران باید برای برطرف کردن نیازهای جامعه و ورود تلاش کنند تا بتوانند معیشت پایدار و توسعه روستایی ایجاد

کنند. لی و همکاران^۳ (۲۰۲۰) بر اهمیت رابطه بین سرمایه‌های مختلف در تامین معیشت پایدار و کاهش فقر خرده مالکان تاکید دارند. نتایج آنها نشان داد که سرمایه روان‌شناختی می‌تواند به طور مؤثر عملکرد سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی را با اثرات مستقیم و غیرمستقیم ارتقا دهد. از نظر آنها سرمایه روان‌شناختی و انسانی تأثیرات قابل توجهی بر شاخص معیشت پایدار دارند. مایووا و فادزای^۴ (۲۰۲۰) در مطالعه پایداری معیشت کشاورزان هدف برنامه اصلاحات ارضی به این نتیجه رسیدند معیشت کشاورزانی که صرفاً به کار کشاورزی اشتغال داشتند پایدار نبود و معیشت این گروه علی‌رغم دریافت زمین، ناپایدارتر از کسانی بود در کنار کشاورزی به فعالیت‌های خارج از مزرعه اشتغال داشتند. وویسا و کومار^۵ (۲۰۲۱) با توجه به خطر افتادن معیشت تولیدکنندگان و کشاورزان قهوه در اتیوپی پیشنهاد کرده‌اند برای جلوگیری از انحراف کشاورزان به سمت کشت‌های جایگزین، مدل گردشگری قهوه سازگار با حفظ و بهبود معیشت توصیه کرده‌اند تا منطقه را به یک مقصد گردشگری خاص تبدیل کند.

همانگونه که ملاحظه شد ظرفیت و پتانسیل جوامع محلی و روستایی برای توسعه و تامین معیشت پایدار متفاوت است. این تفاوت ناشی از تفاوت‌های اجتماعی اقتصادی و سطح دسترسی آنها به دارایی‌ها و منابع معیشتی است. از جمله شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی می‌توان به مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی و غیره اشاره کرد. مشارکت به معنای شرکت کردن و انبازی کردن است (ساروخانی، ۱۳۷۰). از نظر پارسونز^۶، مشارکت اجتماعی فرآیندی آگاهانه، خلاقانه و همراه با اهداف خاصی است که در چهارچوب یک نظام اجتماعی رخ می‌دهد. پارسونز، عوامل مؤثر در مشارکت اجتماعی را فرهنگ

۳- Li

۴- Mapuva & Fadzai

۵- Woyesa & Kumar

۶- Parsons

۱- Portes

۲- Kassa & Eshetu

روستا- شهری کاسته و موجبات رونق اقتصاد روستایی را فراهم می‌سازد. دسترسی به اعتبارات (داگوما و هان^۴، ۲۰۱۸؛ لین و همکاران^۵، ۲۰۱۹) با شرایط مناسب نیز از شاخص‌های مهم برای تعیین توانمندی روستاها است. شاخصی که نشان دهنده میزان دسترسی خانوارهای روستایی به ویژه خانوارهای فقیر به اعتبارات در یک دوره مشخص است (بانک جهانی، ۲۰۰۸). این اعتبارات، به مانند پنجره‌ای، افقی از فرصت‌های شغلی را برای جوامع روستایی نمایان می‌سازند (سانیانگ و هوانگ^۶، ۲۰۰۸). آموزش و ارتقا مهارت روستائیان نیز یکی دیگر از عوامل اساسی و مهم در پایداری توسعه روستایی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۴). آموزش، توانایی انسان را در امر تولید بالا می‌برد؛ زیرا در تولید، عامل انسانی و کیفیت آن، اساس توسعه به شمار می‌رود (پاپزن و همکاران، ۱۳۹۰). رتوس کلی این شاخص‌ها در شکل ۱ آمده است.

در سال‌های اخیر بنیاد علوی در طرحی با عنوان «طرح آبادانی و پیشرفت جوامع محلی» تلاش دارد تا بر تکیه بر رویکرد معیشت پایدار روستایی به ارتقا و بهبود معیشت روستائیان کمک نماید. یکی از مناطق هدف این طرح روستاهای شهرستان ملکشاهی در ایلام است. شهرستان ملکشاهی علی‌رغم برخورداری از منابع طبیعی مناسب، هنوز با مشکلات عمده‌ای در تأمین معیشت برخوردار است. به طوری که این امر باعث افزایش مهاجرت و کاهش جمعیت مناطق روستایی این شهرستان شده است. این در حالی است که جمعیت ساکن در این منطقه هنوز با مشکلات عدیده‌ای در تأمین معیشت روبرو هستند و هنوز بخش بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی منطقه به صورت کاملاً سنتی انجام می‌شود.

(ارزش‌ها و هنجارها)، نظام اعتقادی افراد، تمایلات نیازی و اجتماعی کردن افراد می‌داند (رضادوست، ۱۳۸۸). شاخص دیگر در این زمینه همبستگی اجتماعی است. انسجام یا همبستگی اجتماعی احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه که از آگاهی و اراده برخوردار باشند و شامل پیوندهای انسانی و برادری بین انسان‌ها به طور کلی و حتی وابستگی متقابل حیات و منافع آنها باشد (نوابخش و همکاران، ۱۳۸۸). اعتماد اجتماعی نیز به منزله یک شاخص کلیدی در این ارتباط است. اعتماد، فرایند دگرگون شدن پیوندهای یک سویه به چند سویه است که در آن همبستگی بین افراد افزایش می‌یابد و علاقه آنها نسبت به یکدیگر فزونی می‌گیرد و راه را برای خودکنترلی هموار می‌سازد (نیوتن^۱، ۲۰۰۲). سازمان‌ها و نهادها مورد دیگری هستند که عملکرد آنها در چارچوب تعریف شده به روند توسعه پایدار و توسعه مناطق کمک می‌کند (علینی، ۱۳۷۹). سازمان‌ها و نهادها اعم از سازمان‌های مردم‌نهاد و سازمان‌های دولتی هرکدام متناسب با وظایف خود در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و کالبدی نوعی مدیریت را بر عهده دارند که در محیط روستا به روند تصویرگیری بهتر مدیریت منابع و محیط روستایی کمک می‌کند. از دیگر ملاک‌های سنجش توانایی مالی و وضعیت فقر در جوامع روستایی، درآمد (سو و همکاران^۲، ۲۰۱۹؛ اعظمی و شانازی^۳، ۲۰۲۰) و منابع درآمدی است. توزیع درآمد به توضیح چگونگی سهم افراد یک کشور از درآمد ملی می‌پردازد. به عبارتی توزیع درآمد درجه نابرابری موجود بین درآمد افراد یک کشور را توصیف می‌کند. وضعیت اشتغال‌زایی نیز به عنوان شاخص عمده دیگر که بخشی از میزان توانایی و قابلیت‌های روستا مربوط به این عامل است. بنابراین ایجاد و توسعه فرصت‌های اشتغال در نواحی روستایی از حجم عظیم مهاجرت‌های

۴- Duguma & Han

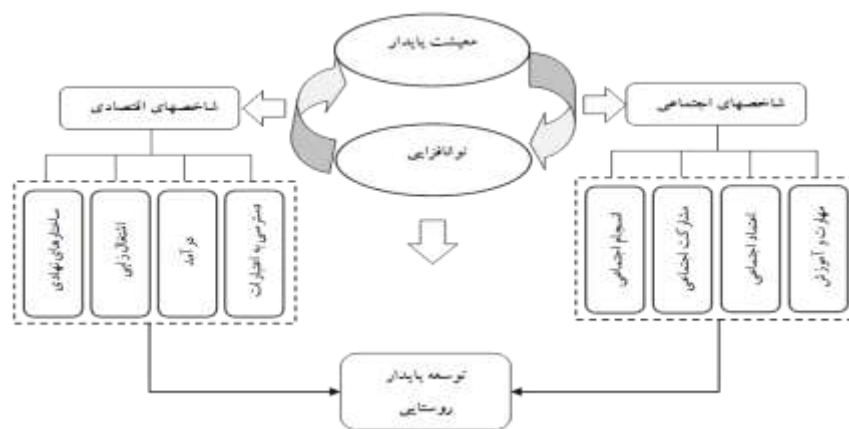
۵- Lin

۶- Sanyang and Huang

۱- Newton

۲- Su

۳- Aazami & Shanazi

شکل ۱. مدل مفهومی
(مأخذ: یافته‌های پژوهش)

معیشتی باعث ایجاد تفاوت‌هایی در بخش‌ها و روستاهای مختلف این شهرستان نسبت به ظرفیت و پتانسیل رشد و توسعه شود. با توجه به اینکه در رویکرد معیشت پایدار روستایی، شناخت منابع و سرمایه‌های اجتماعی، اقتصادی، مادی، طبیعی و انسانی از اهمیت زیادی برخوردار است. در این مقاله تلاش شده است بر اساس شاخص‌های اجتماعی اقتصادی روستاهای شهرستان ملکشاهی تحلیل و رتبه‌بندی شده و به خوشه‌هایی مختلفی دسته‌بندی شود تا متولیان امر به شناخت از این تفاوت‌ها و ویژگی‌های هر طبقه رویکرد مناسبی برای توسعه این روستاها اتخاذ نمایند.

مواد و روش‌ها

این مقاله با روش توصیفی تحلیلی و با اتکا به مطالعات میدانی در قالب پیمایش، روستاهای شهرستان ملکشاهی را از منظر شاخص‌های اجتماعی اقتصادی مورد بررسی قرار داده است تا یک رتبه‌بندی از این حیث ارائه شود. جامعه آماری شامل ساکنان بالای ۱۶ سال روستاهای شهرستان ملکشاهی است. حجم نمونه ۵۸۰ نمونه است که از طریق فرمول کوکران

به عنوان مثال دامداری که شغل اصلی جوامع روستایی شهرستان ملکشاهی است کاملاً متکی بر محیط‌زیست و مراتع این شهرستان است و چنانچه اختلالی در فرایند چرای دام ایجاد شود زندگی و حیات‌بخش بزرگی از دامداران با چالش جدی روبرو خواهد شد. اگر چه در سال‌های گذشته حمایت‌ها و برنامه‌های مداخله‌ای متعددی از سوی نهادها و سازمان‌های ذی‌ربط برای بهبود وضعیت این منطقه انجام شده است ولی هیچ یک از این برنامه‌ها علی‌رغم تخفیف موانع تأمین نیازهای اساسی، هنوز نتوانسته‌اند تغییر قابل توجهی در وضعیت معیشت این منطقه ایجاد نمایند. چرا که اکثر مداخلات انجام شده نه از جنس توانمندسازی بلکه از نوع حمایت‌های مستقیم بوده است. اما بدیهی است که همه روستاها از شرایط اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و غیره یکسانی برخوردار نیستند و علی‌رغم اشتراکات فرهنگی و معیشتی، از حیث میزان وابستگی به منابع خاص معیشتی، کیفیت و کمیت نیروی انسانی، زیرساخت‌های آموزشی، نوع و کیفیت زمین و مرتفع، میزان دسترسی به منابع آبی و غیره، دارای تفاوت‌های قابل توجهی با یکدیگر هستند. این تفاوت‌ها باعث شده است تا میزان و نوع وابستگی آنها به منابع

محاسبه شده است. روش نمونه‌گیری، نمونه‌گیری سهمیه‌ای و انتخاب نمونه‌ها به صورت تصادفی است. نمونه‌ها به شرح جدول زیر در روستاها توزیع شده است.

جدول ۱. مشخصات جمعیتی روستاهای شهرستان ملکشاهی

بخش	دهستان	آبادی	خانوار	حجم نمونه
		چم انار سفلی	۶۷	۲۰
		پل شکسته	۲۷	۲۰
		قرجیلیگان	۳۰	۲۰
		گنبدپیر محمد	۴۳۶	۴۰
	چمزی	طالقانی	۴۲	۲۰
		پاریاب	۴۳	۲۰
		درگه	۲۵	۲۰
	مرکزی	شهید کسوری	۴۸	۲۰
		میان تنگ	۱۱۷	۳۲
		وری علی نظر	۵۸	۲۰
		توت خوشادول	۲۴	۲۰
	شوهان	چشمه پهن	۶۴	۲۰
		دول کیود	۵۷	۲۰
		نادرآباد	۵۱	۲۰
		گراب	۲۶	۲۰
		بلوطستان	۲۰	۱۰
		چشمه باریک	۳۲	۲۰
	گچی	سراب کلک	۵۳	۲۰
		سیابدریش	۲۴	۱۰
		کلک نقی	۹۰	۲۰
	گچی	اما	۴۳	۲۰
		انجیر	۲۵	۱۸
		باولگ	۱۶۱	۳۰
		بوستانه	۲۸	۲۰
	کبیرکوه	قلعه جوق	۳۷۱	۴۰
		گل گل سفلی	۲۸	۲۰
		گل گل علیا	۲۸	۲۰
		کل	۲۰۱۸	۵۸۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

تاپسیس^۱ برای رتبه‌بندی نهایی روستاها بر اساس شاخص‌های فوق است. مدل تاپسیس توسط هوانگ و یون در سال ۱۹۸۱ پیشنهاد شد. این مدل یکی از بهترین مدل‌های تصمیم‌گیری

ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش، پرسش‌نامه محقق ساخته است و داده‌ها از طریق حضور میدانی و از طریق مصاحبه در بهار ۱۳۹۹ گردآوری شده است. ابزار دیگری که البته در امر تحلیل در این بررسی مورد توجه قرار گرفت، مدل

۱- Topsis (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution)

معیارها، شناسایی راه‌حل‌های ایده‌آل و غیرایده‌آل، محاسبه فاصله هر شاخص نسبت به راه‌حل ایده‌آل و غیرایده‌آل، محاسبه نزدیکی نسبی تا راه‌حل ایده‌آل، مرتب کردن گزینه‌ها بر اساس مقدار C^+ (کلاتنری، ۱۳۹۱). پس از رتبه‌بندی روستاها، نتایج حاصل از مدل تاپسیس در قالب نقشه در GIS ارائه و نتایج آن تحلیل شد.

چند شاخصه می‌باشد. اساس این تکنیک بر این مفهوم استوار است که گزینه انتخابی بایستی کمترین فاصله را با راه‌حل ایده‌آل مثبت (بهترین حالت ممکن) و بیشترین فاصله را با ایده‌آل منفی (بدترین حالت ممکن) داشته باشد. مراحل انجام مدل تاپسیس عبارتند از: تشکیل ماتریس شاخص‌ها، رفع اختلاف مقیاس شاخص‌ها، محاسبه وزن برای شاخص‌ها یا

جدول ۲. شاخص‌ها و معرف‌های سنجش توان‌افزایی در روستاهای شهرستان ملکشاهی

شاخص‌ها	معرف‌ها	آلفای کرونباخ
مشارکت اجتماعی	مشارکت در طرح‌های عمرانی روستا مشارکت در فعالیت‌های خیریه روستا مشارکت زنان در امور روستا تعامل متقابل مسئولین و مردم.	۰/۷۸۵
انجام اجتماعی	احترام به بزرگ‌ترها و ریش‌سفیدان ارتباط و تعامل مردم با یکدیگر در مواقع مشکلات و گرفتاری	۰/۷۹۰
اعتماد اجتماعی	اعتماد به: اعضای خانواده آشنایان و دوستان افراد طایفه مردم روستا	۰/۷۳۵
ساختارهای حمایتی	مسئولین سازمان‌های دولتی و غیرانتفاعی میزان فعالیت‌های سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی در روستا میزان رضایت از سازمان‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی در روستا	۰/۶۸۸
درآمد	منابع درآمدی خانوار درآمد ماهیانه رضایت از درآمد	۰/۶۷۸
درآمد و اشتغال	ثبات و پایداری شغلی همخوانی هزینه‌ها با درآمد نگرش به اشتغال بانوان.	۰/۷۱۵
دسترسی به اعتبارات	امکان دریافت وام قرض‌الحسنه ضمانت وام سرمایه‌گذاری در خارج از روستا منابع تأمین سرمایه دسترسی به کارشناسان مرتبط با شغل	۰/۶۴۵
مهارت و آموزش	انواع مهارت‌های افراد میزان توانایی انتقال مهارت به دیگران میزان توانمندی در ایجاد شغل و درآمدزایی تعداد شرکت در دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای	۰/۷۳۴

مأخذ: شکیبا، ۱۴۰۰

۱- تبدیل هر ارزش از لایه به یک ارزش بی‌مقیاس با

برای محاسبه ضریب تاپسیس مراحل زیر انجام شده است

استفاده از روش نرم برای فراهم کردن امکان مقایسه لایه‌ها

(اصغرپور، ۱۳۸۵):

نقطه ایده‌آل نزدیک‌تر باشد cl_i^+ به سمت ۱ میل می‌کند و بالعکس.

$$cl_i^+ = \frac{d_i^-}{(d_i^+ + d_i^-)} \quad (3)$$

استان ایلام در غرب ایران واقع شده و دارای هفت شهرستان است. مرکز شهرستان ملکشاهی شهر ارکواز است. جمعیت شهرستان حدود ۲۰۹۸۳ نفر است که ۱۴۸۵۶ نفر آن یعنی حدود ۷۰ درصد در مناطق شهری و ۶۱۲۷ نفر یعنی حدود ۳۰ درصد در ۲۷ نقطه روستایی سکونت دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این شهرستان دارای دو بخش مرکزی و گچی و چهار دهستان به نام‌های گچی، شوهان، کبیرکوه و چمزی است. نقشه زیر موقعیت شهرستان و روستاهای شهرستان ملکشاهی را نشان می‌دهد.

$$V_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m X_{ij}^2}} \quad (1)$$

۲- ضرب هر ارزش از لایه استاندارد شده (V_{ij}) در وزن متناظر بر آن

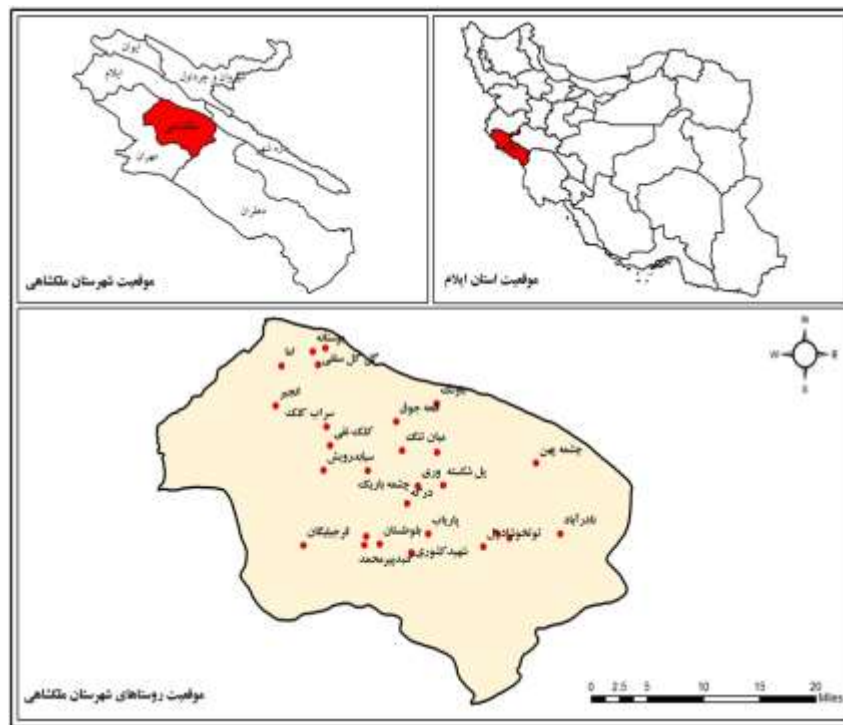
۳- تعیین راه‌حل ایده‌آل (V_j^+) با تعیین ارزش حداکثر و تعیین راه‌حل ایده‌آل منفی (V_j^-) با تعیین ارزش حداقل برای هرک از لایه‌های استاندارد شده وزنی

۴- محاسبه اندازه فاصله هر گزینه از ایده‌آل و ایده‌آل منفی

$$d_i^+ = \left\{ \sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2 \right\}^{0.5} \quad (2)$$

$$d_i^- = \left\{ \sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2 \right\}^{0.5}$$

۵- محاسبه نزدیکی نسبی تا راه‌حل ایده‌آل به طوری که

شکل ۲. موقعیت روستاهای شهرستان ملکشاهی در استان ایلام
 مأخذ: یافته‌های پژوهش

یافته‌ها

یافته‌های حاصل از پیمایش در دو قسمت ارائه شده است: قسمت اول وضعیت شاخص‌های اجتماعی اقتصادی توان‌افزایی و قسمت دوم مربوط به وضعیت روستاهای شهرستان ملکشاهی از منظر شاخص‌های توان‌افزایی با بهره‌گیری از مدل تاپسیس

است. همان‌طور که جدول ۳ آمده است شاخص انسجام اجتماعی با ۳/۹۷ دارای بیشترین مقدار میانگین در روستاهای شهرستان ملکشاهی است. مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی در رتبه دوم قرار داشته و شاخص مهارت و آموزش نیز در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

جدول ۳. وضعیت شاخص‌های توان‌افزایی در شهرستان ملکشاهی

شاخص‌ها	اصلاً	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین
مشارکت	فراوانی	۱۸	۸۶	۱۵۴	۱۸۹	۱۱۰	۲۲
	درصد	۳/۱	۱۴/۹	۲۶/۶	۳۲/۶	۱۹/۰	۳/۸
انسجام	فراوانی	۲	۲۰	۶۶	۵۲	۲۰۶	۲۳۳
	درصد	۰/۳	۳/۵	۱۱/۴	۹/۰	۳۵/۶	۴۰/۲
اعتماد	فراوانی	۲۲	۶۲	۱۶۶	۲۱۶	۸۳	۲۴
	درصد	۳/۸	۱۰/۸	۲۹/۰	۳۷/۷	۱۴/۵	۴/۲
ساختار حمایتی	فراوانی	۵۷	۱۷۱	۱۶۹	۹۰	۸۴	۷
	درصد	۹/۹	۲۹/۶	۲۹/۲	۱۵/۶	۱۴/۵	۱/۲
درآمد	فراوانی	۹۸	۱۹۸	۱۱۹	۱۳۹	۱۹	۶
	درصد	۱۶/۹	۳۴/۲	۲۰/۶	۲۴/۰	۳/۳	۱/۰
اشتغال	فراوانی	۷۱	۲۱۳	۱۷۲	۸۰	۲۸	۴
	درصد	۱۲/۳	۳۶/۹	۲۹/۸	۱۳/۸	۶/۶	۰/۷
اعتبارات	فراوانی	۱۰۶	۱۵۹	۱۴۱	۱۱۵	۵۴	۴
	درصد	۱۸/۳	۲۷/۵	۲۴/۴	۱۹/۹	۹/۳	۰/۷
مهارت	فراوانی	۷۰	۸۴	۷۰	۲۰۳	۱۲۳	۲۹
	درصد	۱۲/۱	۱۴/۵	۱۲/۱	۳۵/۱	۲۱/۲	۵/۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

برای تعیین وضعیت کلی و نهایی روستاها، کلیه متغیرهای مورد بررسی از طریق تاپسیس تجمیع شده‌اند. میانگین هر روستا در شاخص‌ها به عنوان شاخص هر روستا و به عنوان ماتریس خام در نظر گرفته شده است. نتایج به دست آمده در جدول ۴ ارائه شده است.

همان‌طور که در جدول فوق آمده است از بین شاخص‌های اجتماعی اقتصادی مورد بررسی شاخص انسجام اجتماعی با میانگین ۳/۷۶ بالاترین میانگین را دارا است. بعد از آن اعتماد

اجتماعی با میانگین ۲/۵۷، مشارکت اجتماعی با میانگین ۲/۳۹، مهارت و آموزش با میانگین ۲/۳۷، ساختارهای حمایتی با میانگین ۱/۹۱، دسترسی به اعتبارات با میانگین ۱/۸۰، امکان اشتغال و اشتغال‌زایی با ۱/۶۳ و درآمد با میانگین ۱/۶۱ در رتبه‌های بعدی قرار دارد.

بر اساس فرایند مدل تاپسیس میزان Cli برای تعیین سطح توانمندی روستاهای شهرستان ملکشاهی محاسبه شد که نتایج آن در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۴. ماتریس داده‌های خام (ماتریس تصمیم‌گیری)

مشارکت اجتماعی	انسجام اجتماعی	اعتماد اجتماعی	اشتغال	درآمد	ساختارهای حمایتی	مهارت و آموزش	دسترسی به اعتبارات	
۲/۶۰	۴/۷۰	۳/۲۰	۱/۴۰	۰/۸۰	۱/۵۰	۲/۱۰	۱/۵۰	گل گل سفلی
۲/۵۳	۴/۷۳	۳/۰۰	۱/۱۳	۱/۰۰	۱/۰۷	۱/۷۳	۱/۰۷	باولک
۲/۶۰	۳/۷۵	۲/۷۸	۱/۶۰	۱/۵۰	۲/۰۰	۲/۳۰	۱/۹۵	قلعه جوق
۲/۹۴	۴/۶۳	۳/۲۵	۱/۳۹	۱/۲۵	۱/۵۸	۲/۶۳	۱/۲۵	میان تنگ
۲/۱۰	۴/۳۰	۲/۷۰	۱/۱۰	۰/۷۰	۱/۴۰	۲/۵۰	۱/۶۰	کلک نقی
۲/۰۰	۳/۱۱	۲/۶۸	۱/۳۳	۱/۲۰	۱/۵۲	۱/۳۴	۱/۸۴	سیاب درویش
۱/۴۰	۴/۰۰	۲/۲۵	۲/۰۰	۱/۰۰	۲/۲۰	۲/۴۰	۱/۴۰	بلوستان
۰/۵۰	۲/۸۱	۰/۶۰	۱/۰۰	۱/۶۰	۱/۱۴	۲/۳۳	۱/۴۴	چشمه پهن
۱/۷۰	۳/۸۰	۲/۳۰	۱/۵۰	۱/۸۰	۱/۸۰	۲/۵۰	۲/۴۰	خوشادول
۱/۷۰	۳/۴۰	۲/۳۰	۱/۸۰	۲/۲۰	۲/۳۰	۳/۲۰	۱/۹۰	توت خوشادول
۱/۱۰	۳/۰۸	۱/۴۰	۱/۷۰	۱/۶۶	۱/۶۸	۲/۲۱	۱/۵۰	شهید کشوری
۲/۳۱	۳/۷۰	۲/۲۱	۱/۶۰	۲/۳۰	۲/۴۱	۳/۰۰	۲/۲۰	طالقانی
۲/۶	۳/۶۲	۲/۷۰	۱/۶۰	۱/۵۰	۱/۹۱	۲/۲۲۵	۱/۹۴	گنبد پیرمحمد
۲/۲۰	۴/۲۰	۲/۲۰	۱/۸۰	۱/۷۰	۲/۰۰	۳/۴۰	۱/۹۰	چم انار سفلی
۱/۷۰	۳/۷۰	۱/۷۰	۱/۱۰	۱/۳۰	۱/۲۰	۲/۳۰	۰/۶۰	پاریاب
۳/۸۹	۴/۹۱	۳/۹۵	۲/۱۷	۲/۱۶	۲/۷۵	۲/۶۲	۳/۱۴	وری علی نظر
۲/۵۱	۲/۲۱	۱/۹۱	۱/۵۰	۱/۸۰	۱/۵۵	۲/۱۱	۱/۸۹	درگه
۲/۰۵	۲/۵۳	۱/۴۴	۱/۹۰	۱/۸۰	۱/۸۹	۲/۰۱	۱/۲۱	پل شکسته
۲/۱۰	۳/۰۸	۲/۲۲	۱/۲۰	۲/۵۰	۱/۷۸	۲/۶۶	۱/۸۰	قرجلیگان
۳/۵۰	۳/۱۰	۳/۲۰	۱/۶۰	۱/۶۰	۲/۱۰	۱/۷۰	۱/۶۰	گراب
۳/۸۹	۴/۴۴	۳/۷۴	۱/۷۲	۱/۷۰	۲/۲۱	۲/۴۲	۲/۲۲	انجیر
۳/۹۵	۴/۳۷	۳/۳۲	۱/۱۱	۱/۸۹	۱/۷۴	۲/۲۶	۱/۷۴	گل گل علیا
۳/۳۰	۳/۴۱	۳/۱۰	۲/۸۱	۲/۰۰	۳/۰۱	۲/۳۲	۱/۷۱	بوستانه
۳/۹۰	۴/۸۰	۳/۸۰	۲/۰۰	۱/۹۰	۲/۶۵	۲/۶۰	۳/۱۲	سراب کلک
۳/۳۱	۳/۵۰	۳/۰۵	۱/۸۰	۱/۶۰	۱/۸۴	۲/۲۱	۱/۳۰	اما
۲/۶۰	۴/۵۰	۲/۳۰	۲/۱۰	۱/۷۰	۲/۶۰	۲/۶۰	۲/۶۰	چشمه باریک
۲/۱۲	۳/۰۲	۲/۱۵	۲/۰۴	۱/۴۰	۱/۸۴	۲/۳۳	۱/۹۰	نادرآباد
۲/۳۹	۳/۷۶	۲/۵۷	۱/۶۳	۱/۶۱	۱/۹۱	۲/۳۷	۱/۸۰	کل

مأخذ: یافته‌های پژوهش

درویش و چشمه‌باریک؛ گروه چهارم: روستاهای توت خوشادول، طالقانی، خوشادول، چم انار سفلی، قرجلیگان، بلوستان، نادرآباد و درگه؛ گروه پنجم: روستاهای پل شکسته، پاریاب، شهید کشوری و چشمه پهن.
در نهایت ضرایب مدل تاپسیس وارد نرم افزار GIS شده و

همان‌طور که جدول ۵ آمده است روستاها بر اساس ضریب نهایی تاپسیس دسته‌بندی شده است: گروه یک: روستاهای وری علی‌نظر، سراب کلک و انجیر؛ گروه دوم: روستاهای گل گل علیا، میان‌تنگ، گراب، بوستانه، گل گل سفلی و اما؛ گروه سوم: روستاهای باولک، قلعه جوق، گنبد پیرمحمد، کلک نقی، سیاب-

خروجی سطح‌بندی روستاهای شهرستان ملکشاهی در قالب نقشه به شکل زیر ارائه شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

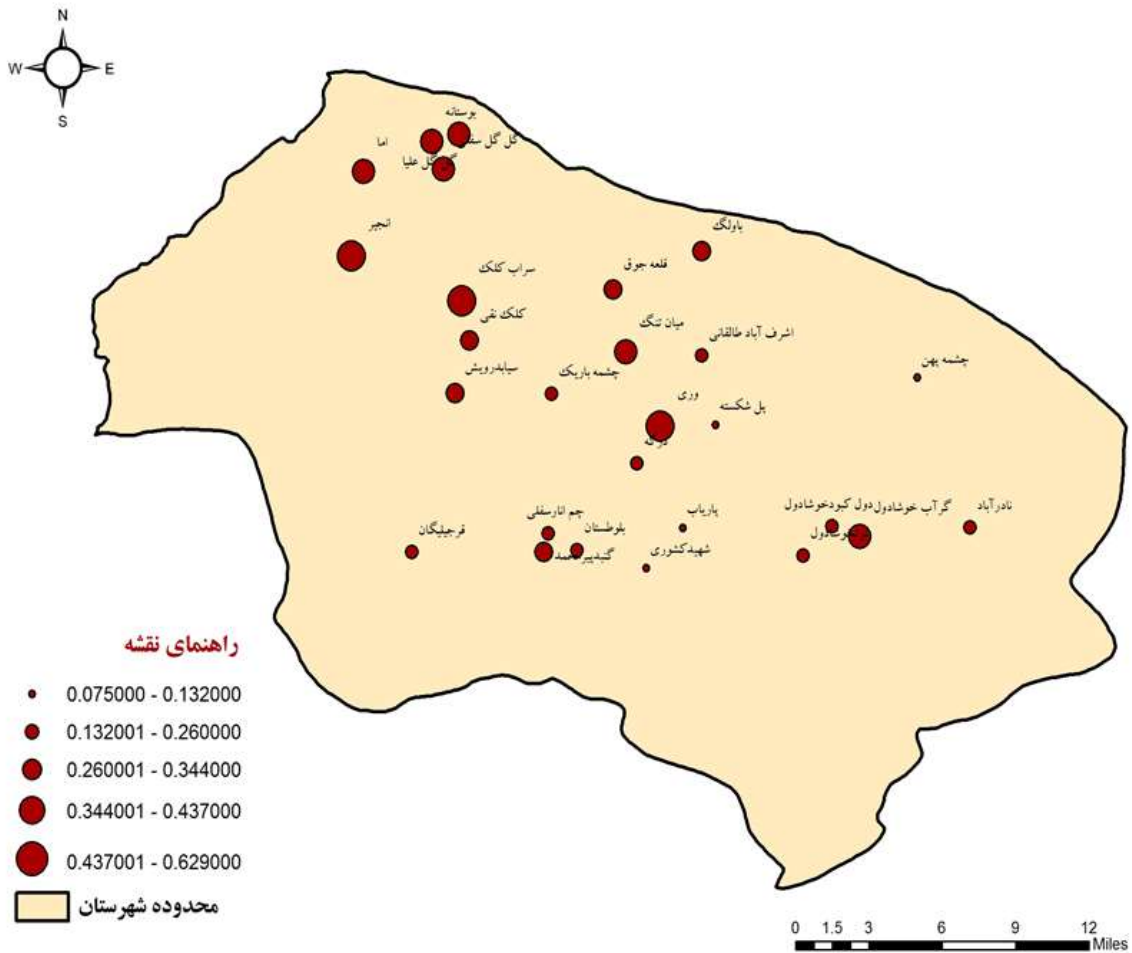
نتایج مدل تحلیلی تاپسیس نشان داد که روستاهای شهرستان ملکشاهی از نظر ظرفیت و پتانسیل توسعه دارای سطوح متفاوتی هستند. نتایج به دست آمده نشان داد که

روستاهای شهرستان ملکشاهی در شاخص انسجام اجتماعی دارای وضعیت بهتری نسبت به سایر شاخص‌ها هستند. در کنار انسجام اجتماعی سایر شاخص‌های اجتماعی مانند مشارکت اجتماعی، اعتماد، مهارت و آموزش نیز وضعیت مناسبی دارند. اما وضعیت شاخص‌های اقتصادی مثل ساختارهای حمایتی، درآمد، اشتغال و دسترسی به اعتبارات چندان مناسب نیست.

جدول ۵. محاسبه مقدار C_i و رتبه‌بندی نهایی

روستا	di+	di-	ضریب تاپسیس (ci)	گروه‌ها
وری علی نظر	۰/۶۸۰	۱/۱۵۶	۰/۶۲۹	گروه اول
سراب کلک	۰/۷۶۶	۱/۰۷۳	۰/۵۸۳	
انجیر	۰/۸۱۵	۱/۰۱۲	۰/۵۵۴	
گل گل علیا	۱/۰۳۷	۰/۸۰۵	۰/۴۳۷	
میان تنگ	۱/۰۸۱	۰/۷۴۷	۰/۴۰۹	گروه دوم
گراب	۱/۰۸۸	۰/۷۴۲	۰/۴۰۵	
بوستانه	۱/۱۰۱	۰/۷۵۰	۰/۴۰۵	
گل گل سفلی	۱/۱۱۳	۰/۷۲۶	۰/۳۹۵	
اما	۱/۱۵۰	۰/۶۷۶	۰/۳۷۰	گروه سوم
باولک	۱/۲۱۱	۰/۶۳۵	۰/۳۴۴	
قلعه جوق	۱/۲۵۵	۰/۵۷۱	۰/۳۳	
گنبد پیرمحمد	۱/۲۸۵	۰/۵۴۳	۰/۲۹۷	
کلک نقی	۱/۳۱۷	۰/۵۱۶	۰/۲۸۱	گروه چهارم
سیاب درویش	۱/۳۱۹	۰/۵۰۸	۰/۲۷۸	
چشمه باریک	۱/۴۰۲	۰/۴۹۳	۰/۲۶۰	
توت خوشادول	۱/۴۱۵	۰/۴۵۶	۰/۲۴۴	
طالقانی	۱/۴۳۶	۰/۴۵۷	۰/۲۴۱	گروه پنجم
خوشادول	۱/۴۲۳	۰/۴۳۵	۰/۲۳۴	
چم انار سفلی	۱/۴۴۵	۰/۴۲۶	۰/۲۲۸	
قرجلیگان	۱/۴۵۰	۰/۴۲۶	۰/۲۲۷	
بلوستان	۱/۴۵۰	۰/۳۸۶	۰/۲۱۰	گروه پنجم
نادرآباد	۱/۴۶۸	۰/۳۸۳	۰/۲۰۷	
درگه	۱/۵۴۰	۰/۳۳۷	۰/۱۷۹	
پل شکسته	۱/۶۴۸	۰/۲۵۱	۰/۱۳۲	
پاریاب	۱/۶۲۱	۰/۲۱۸	۰/۱۱۸	گروه پنجم
شهید کشوری	۱/۶۶۴	۰/۲۱۶	۰/۱۱۵	
چشمه پهن	۱/۷۹۴	۰/۱۴۶	۰/۰۷۵	

مأخذ: یافته‌های پژوهش

شکل ۳. خروجی مدل تاپسیس سطح‌بندی روستاهای ملکشاهی با تکیه بر شاخص‌های توان‌افزایی
 مأخذ: یافته‌های پژوهش

دلیل نزدیکی و صمیمیت اهالی با یکدیگر مناسب است. اگر چه انتظار می‌رود این روستاها در شاخص‌های اقتصادی وضعیت مناسبی نداشته باشند ولی اتفاقاً با توجه به دامدار بودن اهالی این روستاها، اکثر افراد به نوعی در نظام تولید خانوادگی به کار اشتغال دارند و از درآمد مناسبی نیز برخوردار هستند. با توجه به انسجام بالا و اعتماد اهالی به یکدیگر در صورت لزوم به راحتی ضمانت یکدیگر را قبول می‌کنند. هر چند دسترسی به اعتبارات بانکی و حتی تقاضای تسهیلات بانکی در این روستاها بسیار پایین است. مهم‌ترین مهارت این افراد دامداری است و به طور سنتی، توانایی انتقال این مهارت به دیگران در این گروه نسبتاً بالاست. در گروه دوم روستاهای گل‌گل علیا، میان‌تنگ، گراب،

بنابراین می‌توان گفت وضعیت شاخص‌های اجتماعی در روستاهای شهرستان ملکشاهی به مراتب بهتر و مناسب‌تر از شاخص‌های اقتصادی است. بر این اساس روستاهای وری‌علی نظر، سراب کلک و انجیر در دسته اول به لحاظ ظرفیت و پتانسیل توسعه قرار داشته و نشان از آن دارد که وضعیت شاخص‌های اجتماعی اقتصادی در این روستاها در سطح نسبتاً مناسبی قرار دارد. بررسی ویژگی‌های این روستا نشان می‌دهد که بخش بزرگی از اهالی این روستاها کوچ‌رو هستند و ۷ ماه از سال را در ملکشاهی و ۵ ماه از سال را نیز در شهرستان مهران ساکن هستند. عموماً مشارکت در امور روستا، انسجام اجتماعی و اعتماد اجتماعی در بین روستاهای با جمعیت کوچ‌رو و عشایر به

بوستانه، گل گل سفلی و اما قرار دارند. مهم‌ترین ویژگی این روستاها فصلی بودن ساکنان این روستاها است. البته بر خلاف دسته اول که اکثریت جمعیت کوچ‌رو هستند، ساکنان این روستاها در مشاغل اداری و دولتی اشتغال دارند؛ به طوریکه بالاترین نرخ اشتغال در مشاغل اداری و دولتی (به نسبت جمعیت) متعلق به این روستاها است. ولی با وجود این روحيات و تعلقات طایفه‌ای در آنها نسبت بالاست و بالا بودن روحیه و تعلقات طایفه‌ای باعث تقویت مشارکت، انسجام و اعتماد اجتماعی بین آنها شده است. همین امر باعث شده است تا میزان دریافت تسهیلات در این گروه نسبت به سایر گروه‌ها بیشتر باشد. همچنین پیوندهای خویشاوندی و طایفه‌ای در این گروه بالا بوده و در مواقع مختلف به تصمیمات ریش‌سفیدان و بزرگان طایفه احترام می‌گذارند. در دسته سوم روستاهای بولگ، قلعه-جوق، گنبد پیرمحمد، کلک نقی و سیاب‌درویش قرار گرفتند. غیر از روستای سیاب‌درویش که جمعیت نسبتاً کمی دارد ویژگی اصلی بقیه روستاها پر جمعیت بودن آنها است؛ به طوری که این سه روستا از روستاهای پرجمعیت شهرستان ملکشاهی هستند. جمعیت بالا باعث شده است تا این روستاها نسبت به سایر روستاها در مرکز توجه مسئولان شهرستان قرار داشته باشند. اهالی روستاهایی که در این گروه قرار گرفته‌اند (به جزء سیاب-درویش و کلک نقی) کمتر کوچ‌رو بوده و تقریباً بیشتر اهالی روستا تمام طول سال در روستا سکونت دارند. به همین دلیل پیوندهایی طایفه‌ای به دلیل وجود تعارض منافع در این سه روستا کم‌رنگ است. روستاهای کلک نقی و سیاب‌درویش علی-رغم اینکه دامدار بوده و کوچ‌رو هستند ولی اختلافات نسبتاً قابل توجهی بین طایفه‌های ساکن روستا وجود دارد. این اختلافات باعث ایجاد تعارض در بین ساکنان و کاهش انسجام اجتماعی در بین آنها شده است. در دسته چهارم روستاهای چشمه باریک، توت‌خوشادول، طالقانی، خوشادول، چمن‌انار سفلی، قرچلیگان،

بلوطستان، نادرآباد، درگه قرار دارند. این روستاها اغلب جمعیت نسبتاً پایینی دارند و شغل اکثریت ساکنان گله‌داری است و همواره بین مهران و ملکشاهی در کوچ هستند و تعداد ماه‌هایی که در سال در روستا سکونت دارند محدود و اندک است. فاصله نسبتاً قابل توجه این روستاها با مرکز شهرستان باعث شده است معمولاً دور از توجه نهادهای دولتی قرار داشته و در جذب بودجه و توسعه زیرساخت‌ها از سایر روستاها عقب‌تر باشند. در دسته پنجم نیز روستاهای پل شکسته، پاریاب، شهید کشوری و چشمه-پهن واقع شده‌اند. روستای پل شکسته از روستاهایی که در سال‌های قبل به کلی خالی از سکنه شده بود ولی در سال‌های اخیر برخی از خانوارها به روستا مراجعت کرده‌اند. خانوارهای مراجعت کرده به روستا را می‌توان در دو گروه کلی طبقه‌بندی کرد: گروهی که در مشاغل اداری و دولتی اشتغال دارند و صرفاً از خانه خود در روستا به عنوان تفرجگاه و در تعطیلات استفاده می‌کنند و روستا بیشتر جنبه تفریحی برای ایشان دارد. دسته دیگر دامدار هستند و به گله‌داری اشتغال دارند. این گروه غیر از مواقعی که برای تأمین چراگاه به مهران می‌روند در روستا ساکن هستند و از مراتع روستا برای چرای دام‌های خود استفاده می‌کنند. این دو دستگی باعث ایجاد اختلاف و رقابت بین آنها شده و انسجام اجتماعی را در روستا کاهش داده است.

همانطور که نتایج نشان داد روستاهای ملکشاهی در دسترسی به منابع معیشتی و شاخص‌های اجتماعی اقتصادی دارای تفاوت‌های بنیادی با یکدیگر هستند. نکته‌ای که در پژوهش‌های غفاری و صالحی (۱۳۹۲)، سجاسی قیداری و همکاران (۱۳۹۵)، زارعی و همکاران (۱۳۹۵) و حیدری ساربان و عبدپور (۱۳۹۸) در سایر مناطق روستایی کشور نیز مورد تأکید قرار گرفته است. مهمترین نقطه قوت روستاهای شهرستان ملکشاهی مشارکت اجتماعی و میزان بالای همبستگی و انسجام اجتماعی در این روستاها است که ناشی از وجود پیوندهای

روستاییان الزامی است. اگرچه کمک مستقیم به فقرای روستایی، چاره کار نیست؛ اما هدایت هدفمند منابع مالی در قالب تسهیلات بلند مدت و میان مدت می‌تواند بخشی از گره‌های رکود در جامعه روستایی شهرستان ملکشاهی را باز نماید. نتایج نیز نشان داد که روستاهای شهرستان ملکشاهی به طور عام و روستاهای خوشه‌های چهارم و پنجم به طور خاص نیاز بیشتری به تقویت شاخص‌های اقتصادی دارند. در کنار این تقویت مهارت و توجه جدی به آموزش نیز به شدت احساس می‌شود. زیرا یکی دیگر از دلایل اصلی عدم توسعه کشاورزی، محدودیت مهارت به حوزه دامداری است. اگر چه مالکیت جمعی و گروهی، ناهمواری و سنگلاخ بودن منطقه، توزیع نامناسب آب در بخش‌های مختلف شهرستان، امکان توسعه کشاورزی را با چالش مواجه کرده است ولی با آموزش و ارتقای مهارت روستائیان در زمینه کشت محصولات کشاورزی دارای مزیت در حاشیه رودخانه ملکشاهی، باغداری، آبخیزداری و ... می‌توان معیشت بخشی از جمعیت این منطقه را از طریق کشاورزی و توسعه مشاغل مرتبط با آن تقویت کرد. هر چند تقویت و بهره‌گیری مناسب از سرمایه اجتماعی و انسجام اجتماعی به عنوان یکی از مهم‌ترین سرمایه‌ها و دارایی‌های اجتماعات روستایی شهرستان ملکشاهی، می‌تواند بخشی از نارسایی‌های حوزه‌های دیگر از جمله کمبود منابع مالی را پوشش داده و به عنوان نقطه شروع توسعه روستایی در شهرستان ملکشاهی استفاده شود. از این مشخصه حتی می‌توان برای بسیج جامعه محلی جهت تقویت منابع آبی از طریق آبخیزداری، بهبود و ارتقا دارایی زیست محیطی و حفاظت از آن به ویژه حراست از پوشش جنگل‌های بلوط در شهرستان و مراقبت از درختان بنه در برخی از مناطق روستایی و بهره‌برداری منطقی از آن نیز بهره جست.

قدردانی

این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی «انجام تحقیقات و

عمیق طایفه‌ای و خانوادگی است. به عنوان مثال با وجود اینکه سال‌ها از اصلاحات ارضی می‌گذرد بخش بزرگی از زمین‌های این روستاها مشاع و دارای مالکیت جمعی است. اگر چه این عامل خود امکان توسعه کشاورزی را از این منطقه سلب کرده است ولی خود گویای وجود پیوندهای عمیق خانوادگی و طایفه‌ای است و علی‌رغم رشد نسبتاً بالای فردگرایی در بسیاری از نقاط کشور، همچنان این پیوندها در این منطقه پایدار مانده است. زیرا میزان بالای انسجام و همبستگی اجتماعی اگر چه علت کافی برای توسعه نیست ولی از الزامات اولیه هر توسعه درون‌زا به حساب می‌آید. نکته‌ای که در پژوهش پورتس (۲۰۰۱) و نوابخش و همکاران (۱۳۸۸) نیز بر آن تاکید شده است. یافته‌های این پژوهش در خصوص دسترسی پایین به منابع مالی و تسهیلات بانکی با نتایج پژوهش داگوما و هان (۲۰۱۸)، لی و همکاران (۲۰۲۰)، وویسا و کومار (۲۰۲۰)، علوی‌زاده (۱۳۹۶) و زارعی و همکاران (۱۳۹۵) همسو است. در این مطالعات به صورت عام و در مطالعه علوی زاده (۱۳۹۶) به طور خاص دسترسی به تسهیلات مالی و بانکی یکی از مهم‌ترین منابع تغییر در جوامع روستایی عنوان شده است. در واقع دسترسی پایین و یا عدم دسترسی به منابع مالی از دلایل اصلی عدم توسعه و عدم بهبود وضعیت روستائیان به ویژه اجتماعات فقیر روستایی است. وجود روابط خارج از قاعده در اخذ تسهیلات بانکی، ترس از عدم بازپرداخت اقساط و ناتوانی در تامین ضمانت‌های بانکی برای دریافت تسهیلات از مهم‌ترین دلایلی است که امکان اخذ تسهیلات مالی برای روستائیان فقیر را دشوار کرده است. زیرا معمولاً فقرای روستایی معمولاً در رقابت با افراد توانمندتر بر سر دریافت منابع مالی بازنده هستند و این مساله باعث شده است تا این گروه‌ها نتوانند تغییر و تحول جدی در منابع معیشتی خود ایجاد کرده و خود را از تله فقر رها کنند. بنابراین برای رسیدن به توسعه روستایی، فراهم کردن امکان دسترسی به منابع مالی برای رفع فقر و پایدار نمودن معیشت

نویسندگان بدین وسیله مراتب تشکر و قدرانی خود را اعلام می‌نمایند.

اجرای توان افزایی جامعه محلی شهرستان ملکشاهی» است که با اعتبار بنیاد علوی و توسط پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاددانشگاهی در شهرستان ملکشاهی اجرا شده است.

منابع

- آریون، س. صحنه، ب. خواجه شاهکوهی، ع. ۱۴۰۱. نقش توسعه زراعت گلخانه ای در معیشت پایدار خانوارهای روستای مطالعه موردی: دهستان دلد، شهرستان رامیان. پژوهشهای جغرافیای انسانی. ۱۵۴(۱): ۱۵۵-۱۷۲.
- ازکیا، م. (ترجمه). ۱۳۷۶. توسعه روستایی: اولویت بخشی به فقرا. چمبرز، ر.، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
- ازکیا، م. غفاری، غ. ۱۳۸۴. توسعه روستایی با تأکید به جامعه روستایی ایران. انتشارات نی، تهران.
- اصغرپور، م. ج. ۱۳۸۵. تصمیم گیری های چند معیاره. انتشارات دانشگاه تهران، چاپ چهارم، تهران.
- پاپزن، ع. خالدی، خ. سلیمانی، ع. ۱۳۹۰. ارزشیابی آموزش های فنی و حرفه ای زنان روستایی در زمینه صنایع دستی. فصلنامه جامعه شناسی زنان. ۳ (۷): ۳۷-۲۱.
- جمعه پور، م. ۱۳۸۴. نگرش سیستمی به روستا و توسعه روستایی. نشریه روستا و توسعه. ۴ (۱): ۸۰-۵۵.
- حیدری ساربان، و. ۱۳۹۸. عوامل بهبود معیشت پایدار روستایی از دیدگاه ساکنان محلی، مطالعه موردی: شهرستان اردبیل. نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی. ۵۴(۲): ۲۳-۴۶.
- رضادوست، ک. ۱۳۸۸. بررسی عوامل مؤثر در مشارکت اجتماعی شهروندان، جامعه شهری شهر ایلام. جامعه شناسی کاربردی. ۳(۳۵): ۹۷-۱۱۰.
- رکن الدین افتخاری، ع. آقایی هیر، م. ۱۳۸۶. سطح بندی پایداری توسعه روستایی، مطالعه موردی: بخش هیر. نشریه پژوهش های جغرافیایی. ۲(۶۱): ۴۴-۳۱.
- رومیانی، ا. سجاسی قیداری، ح. شایان، ح. سنایی مقدم، س. ۱۳۹۶. نیازمندی های روستاییان برای دستیابی به معیشت پایدار (مطالعه موردی: بخش سرفاریاب- شهرستان چرام). پژوهش و برنامه ریزی روستایی. ۲(۲۰): ۲۰۳-۱۸۵.
- زارعی، ی. ۱۳۹۵. سنجش برخی شاخص های توسعه اجتماعی در مناطق روستایی (مورد مطالعه: استان هرمزگان)، نشریه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. ۱(۲۸): ۲۲۹-۱۹۳.
- زارعی، ی. مهدوی حاجیلویی، م. استعلاجی، ع. سرور، ر. ۱۳۹۵. تحلیل و سطح بندی توسعه در مناطق روستایی شهرستان دشتی با تأکید بر رویکرد فازی. فصلنامه روستا و توسعه. ۱(۱۹): ۱۱۴-۹۵.
- ساروخانی، ب. (ترجمه)، ۱۳۷۰. فرهنگ علم اجتماعی (انگلیسی، فرانسه، فارسی). بیرو، آ.، انتشارات کیهان، تهران.
- سجاسی قیداری، ح. صادقلو، ط. شکوی فرد، ا. ۱۳۹۵. سنجش سطح دارایی های معیشتی در مناطق روستایی با رویکرد معیشت پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان تایباد)، پژوهش و برنامه ریزی روستایی، ۵(۱۳): ۲۱۶-۱۹۷.
- شکیبا، ا. ۱۴۰۰. انجام تحقیقات و اجرای توان افزایی شهرستان ملکشاهی. کارفرما: بنیاد علوی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی. گزارش منتشر نشده.
- علوی زاده، ا. م. ۱۳۹۶. کارآفرینی و نقش آن در توسعه پایدار روستایی (مطالعه موردی: استان ایلام). فرهنگ ایلام. ۳(۱۸): ۱۷۰-۱۵۴.
- علینی، م. ۱۳۷۹. بررسی نقش محوری جهاد سازندگی در توسعه

- Duguma, G. J., & Han, J. 2018. Effect of deposit mobilization on the financial sustainability of rural saving and credit cooperatives: Evidence from Ethiopia. *Sustainability*, 10(10), 3387.
- Kassa, K., and Eshetu, Z., 2014. Situation analysis of rural livelihoods and socioeconomic dynamics for sustainable rural development: The Case of Legehida Woreda district. *Journal of Agriculture and Environmental Management*, 3(3), 201-208.
- Krantz, L. 2001. The sustainable livelihood approach to poverty reduction. *SIDA. Division for Policy and Socio-Economic Analysis*, 44, 1-38.
- Li, W., Shuai, C., Shuai, Y., Cheng, X., Liu, Y., & Huang, F. 2020. How livelihood assets contribute to sustainable development of smallholder farmers. *Journal of International Development*, 32(3), 408-429.
- Li, Y., Westlund, H., & Liu, Y. 2019. Why some rural areas decline while some others not: An overview of rural evolution in the world. *Journal of Rural Studies*, 68, 135-143.
- Lin, L., Wang, W., Gan, C., Cohen, D. A., & Nguyen, Q. T. 2019. Rural credit constraint and informal rural credit accessibility in China. *Sustainability*, 11(7), 1935.
- Luck, Gary W., Black, Rosemary, Race, Digby. 2011. Demographic change in rural Australia: future opportunities and challenges, 375-384.
- Mapuva, J., & Fadzai, M. 2020. Using the sustainable livelihood approach to explore determinants of off-farm diversification by land reform beneficiaries in Sanyati District-Mashonaland West Province-Zimbabwe. *Journal of African Studies and Development*, 12(2), 40-51.
- Newton, Kenneth. 2002. Social Trust and Political Disaffection Social Capital and Democracy. EURSCO conference on social capital: Exeter.
- Portes, A. 2001. Social Capital: its origins and applications in modern sociology. *Annual Review of Sociology*, 24: 1-24.
- کشاورزی و عمران روستایی. چاپ اول. نشر وزارت جهاد سازندگی، تهران.
- عیسی‌زهی، ع. شریف‌زاده، م. ۱۴۰۰. تحلیل وضعیت سرمایه‌های معیشت پایدار روستایی در شهرستان سراوان. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*. ۱۰ (۳۶): ۷۹-۹۸.
- غفاری، ر. صالحی، ن. ۱۳۹۲. سطح بندی توسعه روستایی به روش تصمیم گیری چند معیاره فازی. *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*. ۳(۱۱۰): ۱۹۸-۱۸۱.
- کلانتری، خ. ۱۳۹۱. مدل‌های کمی در برنامه‌ریزی (منطقه‌ای، شهری و روستایی). نشر فرهنگ صبا، تهران.
- مرکز ملی آمار. ۱۳۹۵. نتایج سرشماری کل کشور. تهران: مرکز ملی آمار ایران.
- نوابخش، م. نظری، ج. ایدر، ن. ۱۳۸۸. تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر انسجام اجتماعی در بین روستاییان. *فصلنامه تخصصی علوم اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی*. (۷): ۲۰-۱.
- هاشمی، س. مهرابی، ع. ا. ایمنی، س. نجاحی، ا. ۱۳۹۰. توسعه روستایی با تأکید بر اشتغال و کارآفرینی: مطالعه موردی دهستان شیب در استان ایلام. *روستا و توسعه*. ۱(۱۴): ۳۵-۵۸.
- Aazami, M., & Shanazi, K. 2020. Tourism wetlands and rural sustainable livelihood: The case from Iran. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 30, 100284.
- Chambers, R. & Conway, G.R., 1992. Sustainable Rural Livelihoods: Practical Concepts for the 21st Century, (No. IDS Discussion Paper 296). Brighton: IDS.
- Chambers, R. 1995. Poverty and livelihoods: whose reality counts? *Environment and Urbanization*, 7(1): 173-204.
- Champion, T., Shepherd, J., 2006. Demographic Change in Rural England. *The Ageing Countryside: the Growing Older Population of Rural England*. pp. 29-50.

- rural tourism households: A seasonality perspective. *Sustainability*, 11(18), 4833.
- World Bank. 2008. *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington, DC: World Bank.
- Woyesa, T., & Kumar, S. 2021. Potential of coffee tourism for rural development in Ethiopia: a sustainable livelihood approach. *Environment, Development and Sustainability*, 23(1), 815-832.
- Young, A. 2013. Inequality, the urban-rural gap, and migration. *Q. J. Econ.* 128 (4), 1727–1785. <https://doi.org/10.1093/qje/qjt025>.
- Sanyang, E.S., and Huang, W. 2008. Micro-financing: Enhancing the role of women's group for poverty alleviation in the rural Gambia. *World journal of Agricultural Sciences*. 4(6): 665- 673.
- Shen, F. 2008. *Tourism and the sustainable livelihoods approach: Application within the Chinese context: a thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy at Lincoln University (Doctoral dissertation, Lincoln University)*.
- Shen, F. 2009. *Tourism and sustainable livelihoods approach: Application within the Chinese context (Unpublished doctoral dissertation)*. Lincoln University, USA.
- Su, Z., Aaron, J. R., Guan, Y., & Wang, H. 2019. Sustainable livelihood capital and strategy in